

Елена Цоль-Адамікова,
Марія Деківна,
Елізабета Марія Носек

Ранньосередньовічний скарб із Завади
Лянскоронської (басейн верхньої Вісли).

Інститут археології та етнології
Польської академії наук. Варшава, 1999

У 1932 р. Феліксом Лучко (господарем лану) під час проведення земляних робіт на ранньосередньовічному городищі в Заваді Лянскоронській Малопольського воєводства було знайдено на глибині 0,5 м глиняний горщик, перевернутий догори дном, в якому знаходилися металеві та скляні прикраси. Знахідки було закуплено Археологічним музеєм у Кракові. Пізніше у Ф. Лучко було придбано ще декілька прикрас зі скарбу, які він попередньо залишив «на пам'ять». Наукова цінність скарбу пояснюється гарною збереженістю срібних предметів у цілому вигляді, а не в стані лому кольорових металів, а також тим, що разом з ними знайдено скляні буси, аналоги яких дуже рідко трапляються на території Малопольщі.

Дослідженню скарбу присвячено чимало робіт публікаційного характеру, або ж висвітлюючих хронологічні чи техніко-технологічні аспекти комплексу. Проте виразно відчувався брак джерелознавчих публікацій окремих елементів скарбу, невизначеність використаної сировини та її походження, техніки виконання прикрас, а також не було з'ясовано хронологію цього комплексу, яка в різних працях окреслена від кінця IX до половини XI ст. У 1994 р. Комітет наукових досліджень затвердив проект джерелознавчого дослідження, що надало змогу Елені Цоль-Адаміковій, Марії Деківній та Елізабеті Марії Носек опублікувати вже в 1999 р. повне, доступне широкому колу науковців видання матеріалів скарбу. Авторки ставили собі за мету навести якнайповнішу документацію знахідок. Складові скарбу отримали номери від 1 до 80 (1 — посудина, 2—50 — скляні намистини, 51—80 — металеві прикраси). Морфологію знахідок створено, з одного боку, за допомогою опису словами (разом із відповідними вимірами), з другого — у вигляді малюнків з «натури» та технічних перетинів і фотографій (здебільшого кольорових). Технологію виготовлення цілих металевих прикрас, їх орнаментики ілюстровано крім опису у вигляді знімків рентгенівських, електронного сканувального мікроскопа, результатами мікроаналізу та спектральної атомної абсорбції. У проведенні спеціалізованих аналізів, їх обробці та підготовці до публікації брали участь фахівці інших наукових установ та організацій. Дослідниці ґрунтовно розглядають кожен складову частину скарбу та її елементи.

Глиняний горщик, в якому знаходилися прикраси, проаналізовано щодо ступеня обточеності посудини, профілювання вінця, характеру орнаментации — способу та зняряд нанесення елементів орнаменту, їх розміщення на поверхні посудини (відмічено унікальність випадку, коли орнамент наносився тризубим зняряддям); складу і властивостей тіста. Специфічні характеристики посудини, на думку авторів, мають аналоги серед старожитностей городища Завади Лянскоронської та Малопольщі з дуже широкими хронологічними межами.

Скляні багаточастинкові бусини детально описано, проаналізовано їх хімічний склад. Технологічні особливості свідчать, що найближчі аналогії походять із Близького Сходу (Сирія, Єгипет) та візантійських провінцій, звідки могли бути імпортовані готові вироби чи напівфабрикати для їх виготовлення. Аналіз морфологічних і технологічних характеристик намистин дав змогу дослідницям зробити такі зауважен-

ня щодо їх виготовлення: 1) основу виготовляли зі скляної трубки, яку отримували шляхом згинання та зварювання швів однієї чи двох підпрямокутних заготовок (на одній із бусин зафіксовано два зварювальні шви); 2) металевий прошарок наносили на основу, можливо, у вигляді фольги, суміші з подрібненого металу чи якимсь іншим способом; 3) зовнішню верству скла, що покривала металевий шар та коректувала його колір (у разі використання срібла), наносили, вірогідно, у вигляді листка чи трубки, а можливо — пастоподібної маси з порошкового скла та води; 4) сегментовану форму надавали шляхом обтискування розігрітого виробу шипцями; 5) каналці деяких виробів ненаскрізні. Однозначно пояснити походження такої ознаки неможливо. Вірогідно, вона утворилася або в процесі виготовлення продукції, або внаслідок довгого перебування в землі.

За формою подібні вироби розповсюджені в мусульманських країнах — Сирії та Єгипті, а також на території Візантійської імперії в VIII—X ст. Не виключена можливість їх виготовлення з напівфабрикатів на інших територіях (наприклад, у Великій Моравії, про що свідчать ознаки непрофесійного формування бусин). Ненаскрізні отвори значної частини намистин можуть свідчити про використання намистин за іншим призначенням, можливо, як еквіваленту грошей в безмонетний період.

Срібні прикраси представлені лунницею, 7 бусинами з шишечками, 22 сережками. Проведено дуже детальний опис знахідок, класифікацію виробів за зовнішніми ознаками. Технологічний аналіз показав, що вироби виготовляли зі срібла (від 92,5 до 97,5 %) із домішками олова, цинку, міді, золота. У кількох випадках зафіксовано незначну кількість свинцю. В одній із сережок (№ 80) зафіксовано значну кількість домішок золота — 3,84 %, що можна пояснити її виготовленням із лому позолочених срібних предметів. Проаналізовано специфіку технологічних особливостей виготовлення прикрас. Описано застосовані засоби консервації скарбу. Проведено типологічно-хронологічний аналіз скарбу.

Срібні знахідки належать до прикрас головних уборів (6 видів сережок), шії (лунниця, 2 різновиди шишкоподібних намистин). Прикраси оздоблені за технікою філіграні та зерні; в останньому випадку характерне настромлення зерні на кілочки (у двох різновидах сережок з намистинами і двох — з кукурудзоподібними підвісками) та клічка, які є різновидами орнаментативної, не використовуваної на лунниці та бусах, і можуть бути пов'язані з візантійськими ювелірними технологіями. Для визначення терміну формування скарбу вирішальне значення має датування лунниці. Найближчі аналогії з Гньоздова та Залісся мають дату укріття скарбів 3 чверть X ст. та 4 чверть X ст. Інші знахідки скарбу за аналогіями з інших скарбів та поховань датуються від закінчення IX до середини X ст. (сережки з 4 намистинами різновиду Бреєслав-Поганські), першою половиною чи цілим X ст. (сережки з гроноподібними підвісками варіанта Трновець п\V, а також з підвісками кукурудзоподібними) чи X—серединою XI ст. (сережки з підвісками гроноподібними різновиду Деніс, також бусини з шишечками різновиду Боруцин).

Головний простір розповсюдження оздоб із Завади Лянскоронської розміщується в широкій смузі від басейну середнього Дунаю до басейну середнього Дніпра, з одного боку — у пізній фазі культури великоморавської (сережки з 4 бусинами різновиду Бреєслав-Поганські, а також з підвісками кукурудзоподібними), із другого — у період культури старомадярської і варяго-руської (лунниця та 2 варіанти сережок з підвіскою гроноподібною).

Авторки дослідження, усупереч думці, висловлюваній у найновішій літературі, висунули припущення, що навряд чи скарб міг бути родинними прикрасами. Дослідниці зазначають, що, крім скляних бусин з IX чи початку X ст., різниці датування срібних складових комплексу не дуже велика; їх хронологічні рамки або вкладаються теж у 3 чверть X ст., або належать безпосередньо до його закінчення. Майже цілкова відсутність тих прикрас на могильнику та інші ознаки вказують, що скарб із Завади Лянскоронської використовували для обміну.

Одержано 05.03.01

А.В. ПЕТРАУСКАС